

РЕЛЬЄФ ТА ГОСПОДАРСЬКА ОСВОЄНІСТЬ ГІР ЯЛОВИЧОРИ

Геоморфологічні дослідження Українських Карпат тривають уже понад півтора століття. Здійснювали їх в ході експедиційних розвідок, стаціонарних спостережень, аналізу картографічних матеріалів та теоретичних узагальнень українські, польські, австрійські, російські, науковці. Цілий ряд публікацій були присвячені й аналізу залежності господарської діяльності від морфометричних характеристик рельєфу гірської території, характеру та інтенсивності геоморфологічних процесів. У цій публікації ми хочемо розглянути взаємозв'язки, які склалися між геоморфологічними особливостями гір Яловичори (Яловичорського масиву), які є частиною природної підобласті Гринявсько-Яловичорських Карпат.

В цілому рельєф гір Яловичори має ерозійний характер. У їх межах добре виражені три пасма, кожне з яких утворене декількома хребтами, інколи окремими вершинами, що відчленовані від хребтів гірськими водотоками. До Путильського низькогір'я, яке є частиною підобласті Бистрице-Селятинського низькогір'я, примикає з південного заходу найдовше у межах масиву пасмо хребтів Максимця (1345 м), Випчини (1355 м), Лосової (1428 м), Голого Груня (1314 м), Рапочева (1264 м).

Серединне пасмо хребтів Яловичорських гір має неперервну лінію вододілу від Білого Черемошу до Сучави. Вона дуже звивиста, оскільки хребти густо і глибоко розчленовані долинами річок і потоків. Найвищі вершини зі стрімкими схилами здебільшого знаходяться віддалік від лінії вододілу. Серед них з північного заходу на південний схід фіксуються такі вершини: 1303 м (Чернелиця), 1369 м та 1354 м (хр. Гребенище), 1393 м, 1461 м та 1463 м (усі без назви), 1423 м (Дворелець), 1399 м (Говдя), 1373 м. (хр. Штевйора), 1414 м (без назви), 1397 м та 1261 м (хр. Мелеш).

Найвищий хребет Яловичорських гір – Яровиця (1446 м, 1574 м та 1567 м) та продовження пасма – хребет Томнатик (1565 м, 1526 м). Західні схили цих хребтів досить стрімко опускаються до долини річки Сарата, яка відділяє їх від чивчинського хребта Чорний Діл. Східні схили у вигляді відрогів з висотами понад 1300 м простягаються на 5–10 км від вододільного гребеня.

Сучасний рельєф продовжує свій розвиток під впливом ерозійної (розмивної) діяльності гірських річок та потоків. Помітний вплив на активізацію цих процесів чинить господарська діяльність населення. У свою чергу природні умови території, а передусім риси рельєфу, визначили напрями господарської діяльності місцевих жителів (гуцулів). Останні почали активно заселяти і освоювати гірську територію тільки з XV століття. Традиційними галузями господарювання для жителів Яловичорського масиву, як й для більшості інших гірських районів Карпат, було тваринництво, лісове

господарство і лісозаготівля, а також пов'язані з ними переробка тваринницької продукції і деревини, збиральництво, художні промисли.

Тваринництво гірського краю мало від початків постійного заселення території відгінно-пасовищний характер, оскільки населені пункти в гірській місцевості розміщуються здебільшого на берегах річок чи в улоговинах (вплив рельєфу), а для розвитку тваринництва потрібні були великі площі пасовищ та сіножатей. Тому літування худоби і заготівля сіна зосереджувались на виположених пригребневих частинах схилів гірських хребтів. Сінокоси часто були розміщені на значній відстані від поселень (інколи десятки кілометрів) на гірських полонинах. Заготівля сіна займала дуже значну частку часу у трудовій діяльності гуцулів. Через значну віддаленість Яловичорського масиву, він дуже мало заселений. Відповідно і не дуже значною була потреба у пасовищах. Вони представлені тільки у пасмі Максимця та Яровиці.

Рослинництво у горах Яловичори не набуло значного розвитку. Бідні, малородючі ґрунти малоприсадибні для господарського використання. Крім того гірські території тут мають нетривалий вегетаційний період.

Господарська діяльність гуцулів у горах Яловичори більш тісно була пов'язана з лісом. Адже в недалекому минулому практично все, що оточувало гуцула було зроблене з дерева (від будинку до предметів побуту: стіл, посуд, ложки і т. д.). Зараз ситуація сильно змінилася, оскільки лісогосподарська діяльність зазнала значного впливу НТП, а також правової неупорядкованості цього виду економічної діяльності в Українській державі.

Використовуючи спостереження у ході польових маршрутних досліджень, а також вибудувавши і проаналізувавши цілу систему картографічних ГІС-моделей гіпсометричних рівнів, крутості та експозиції схилів, ступеня розчленованості рельєфу, були встановлені певні взаємозв'язки між морфометричними характеристиками форм поверхні і домінуючим напрямом природокористування у межах природно-географічних підобластей та окремих їх частин. Так, у горах Яловичори, як й у цілій області Полонинсько-Чорногірських Карпат, чітко виражені відмінності у природокористуванні за гіпсометричними рівнями та крутістю схилів.

Відносно незначні площі гребеневої частини головних хребтів та їх відрогів у горах Яловичори представлена полонинами, які поступово стають практично безлюдними через згортання впродовж останніх десятиріч тваринництва. Висоти полонин тут піднімаються зазвичай понад ізогіпсою 1100 м. Середній нахил полонинських поверхонь 22° , максимальний до 56° . Надто стрімкі (понад 36°) схили пасма хребтів Чернелиці – Дворельця – Штевійори очевидно були однією з важливих причин того, що у його межах практично не представлені полонини, а всі вершини заліснені. Лісозаготівля тут також сягає тільки висот до 1200 з середнім нахилом схилів 22° , максимальним – до 49° .

Отже, життя і природокористування у горах Яловичори має свої відмінні риси, які передусім визначаються морфометричними особливостями гірського рельєфу, а також особливостями географічного положення осередків заселення.